

Isojako ja torpparijärjestelmät

Heikki K. Lähde

Sorakatu 4 A 2, 15830 Lahti

*Ennen isojakoa sekä kylä- että talojärjestelmä olivat monimuotoisia. Yksinäistalot hallitsivat yksin erillisenä talona omia viljelyksiään. Muilla asu-
mapaikoilla kaikki alueella olevat talot nauttivat yhteisesti kotiviljelyksiä. Elettiin sarkajakoaikaa. Sarkajaossa olevia kotiviljelyksiä hallinneet talot muodostivat maa-
oikeudellisen kylän. Samanlaisen kylän muodosti yksinäistalo. Kylä oli varsin itsenäinen hallinnollisesti ja oikeudellisesti. Useimmilla yksinäistaloilla ja suurviljelmillä oli oma torpparijärjestelmä jo ennen isojakoa. Siitä kehittyi työvoiman tarvetta tyydyttävä ja viljelmän laajenemista palveleva laaja työvoimatorpparilaitos. Talonpoikaistalojen muodostamien kylien alueille kehittyi puolestaan niille ominainen torpparijärjestelmä vasta isojakojen myötä. Se poikkesi oleellisesti työvoimatorppareista. Tämä torpparilaitos palveli viljelysten lisäämisen ohella väestön laajentumista ja uudisasutuksen muodostumista toimien samalla suurelta osin keinona maakirjatalojen sukupolvenvaihdosten toteuttamisessa ja muun väestön asuttamisessa. Näiden kahden laajahkon torpparijärjestelmän lisäksi on ollut joitakin vähälukuisempia torppamuotoja. Lakisääteisesti ainutlaatuinen niistä oli ruotujakolaitoksen aikainen ruotusotamiestorpparijärjestelmä. Se muodosti maahan ja kotiseutuun sidotun puolustuslaitoksen. Torppa ja torppari ovat olleet koko olemassaolonsa ajan lainsäädännössä määrittelemättömiä käsitteitä. Yhteistä kaikille torpille oli niiden liittyminen maatalouteen ja väestön asettumiseen sen toimintaan, sekä sen kautta työnannon mahdollisuuden hyväksikäyttöön. Suurin osa niistä muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi vasta erilaisia torppia koskevien monien lunastuslakien perusteella maamme itsenäisyyden alkuaikoina. Vasta näiden lunastuslakien säätämisen yhteydessä otettiin kantaa torpan käsitteeseen. Käsitettä määriteltäessä oli kuitenkin tavoitteena selvittää vuokra-alueiden lunastamisessa itsenäisiksi tiloiksi tarvittavat edellytykset. Osa torpista oli elinkaareltaan lyhytikäisiä ja jäi itsenäistymättä. Osasta tuli itsenäisiä pienviljelijöitä. Osa muodosti perustan isojaon yhteydessä ja niiden jälkeen syntyneelle uudisasutukselle. Torppakokonaisuuteen paneuduttaessa on aluksi syytä palauttaa mieliin muutamia asiaan liittyviä olosuhteita.*

1 Kylä ja yksinäistalo

Kylä-käsitteellä on pääsääntöisesti kolme sisältökokonaisuutta. Ne ovat maa-
oikeudellinen kylä ja rekisterikylä sekä asumakylä. Maa-
oikeudellinen kylä tarkoittaa ennen isojakoa muodostunutta asutuskylää. Rekisterikylä merkitsee sitä rekiste-

riyksiköiden kokonaisuutta, joka on kiinteistörekisterissä merkitty samaan kylään (Hyvönen 1998 s. 12). Asumakylällä ymmärretään suhteellisen yhtenäistä asumisaluetta. Haatajan mukaan kyläkäsitteen sisältö löytyy asutushistorialliselta pohjalta. Joukko taloja on muodostanut ryhmän, joille kylän viljelykset kuuluivat (Haataja 1936 s. 53). Myös Hyvösen mukaan kylällä on asutushistoriallinen pohja. Laissa sitä ei ole määritelty. Kylälle tunnusomaista maamme länsi- ja eteläosissa ovat samassa tilussekaannuksessa olevat kotitilukset, joiden ympärillä on yhteinen laidun- ja metsäalue. Se on sarkajaon aikainen jakopiiri ja senaikuisten tilusten omistusoikeuden subjekti (Hyvönen 1982 s. 100, Haataja 1949 s. 78).

Asuminen on liittynyt elämänmuotoon. Riistan ja kalojen hyödyntäminen elatukseen vaati saaliiden vähentyessä siirtymistä paikasta toiseen paimentolaisen tapaan. Tällaisena aikana tuskin on voinut syntyä erityistä maanomistusta. Sen ovat eri kansojen tarinat osoittaneet (Haataja 1936 s. 2, Haataja 1949 s. 1). Vasta siirtyminen kalastuksesta ja eränkäynnistä peltoviljelyyn on merkinnyt paikalleen asettumista. Hyvät pyyntipaikat ja yleisemmät kulkuväylät auttoivat nopeampaa useampitaloisten kyläyhteiskuntien syntymistä. Kun pysyvä asutus syntyi, muodostui vähitellen useiden talojen ja talollisten muodostama asumayhteisö. Taloista kehittyi kyläkokonaisuus. Kylän asukkaat olivat yhteisesti verovelvollisia. Näin verotus vaikutti kylään kuuluvien talojen rajautumiseen. Kylän monimuotoisuutta lisäsi vielä kahden pitäjäjärjestelmän olemassaolo. Pitäjät olivat sekä kirkkopitäjiä että hallintopitäjiä. Näiden alueet saattoivat poiketa toisistaan. Pitäjäjärjestelmät vaikuttivat tietysti kylienkin toimintaan.

Vanhimmilla asutusalueillamme kylät muotoutuivat jo ennen edellisen tuhatluvun puoliväliä. Kyliä on ryhmitelty niiden sijainnin mukaan. Länsi-Suomen ja lounaisen alueen talot olivat yleensä samassa tonttipiirissä. Niille oli ominaista ahtaus ja umpipiha. Muotonsa perusteella erotetaan ryhmäkyliä ja rivi- tai raittikiyliä. Asumista ja toimintaa palvelevat kulkuväylät saattoivat sijaita monella tavalla talojen suhteen. Nämä ahtaat kyläkujat vaikuttivat tietysti omalta osaltaan asutuksen muotoon. Kylän asujaimisto muodostui suureksi ihmisryhmäksi, joka perustui paljolti sukulaisuuteen (Grotenfelt ym. 1910 s. 538). Kylään kuuluneet maat olivat kylän yhteisiä ja niiden viljeleminenkin oli yhteistä. Saatu satokin oli yhteistä ja jaettiin talojen kesken sovitulla tavalla. Sadon jakamisperiaatteita oli eri aikoina useita. Siinä huomioitiin nautinta tai kylvömäärä tai esimerkiksi työkelpoisten miesten lukumäärä.

Kylä on entisaikaan ollut elävä kokonaisuus. Se on ollut varsin omatoiminen ja itsenäinen sekä yhteistoiminnallinen yksikkö. Sitä tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota myös väestöön ja asumismuotoihin sekä elinkeinorakenteisiin. Isojako muokkasi sitä edeltäneen kylän toiminnaltaan ja sisällöltään lähes täydellisesti toisenlaiseksi. Sen hallitsevat tilukset siirtyivät talojen omistukseen. Kylän ohjausjärjestelmät menettivät merkityksensä. Jotakin vanhoista kylistä on kuitenkin säilynyt entisellään nykyaikaan asti. Maa- ja metsätalouden järjestelmän perusta on peräisin vuosisatojen takaisesta kylä- ja talojärjestelmästä. Isojaot suoritettiin yleensä kylittäin joistakin pitäjäkohtaisista määräyksistä huolimatta. Useampien kylien tai yksinäistalojen isojakoalueita kutsuttiin jakokunniksi.

Kiinteistöjä hallinnoiva rekisterijärjestelmä on rakentunut alusta alkaen historialliselle pohjalle. Talot ryhmitellään kiinteistörekisterissä kylittäin. Talojen numerot alkavat ykkösestä entisaikana syntyneen järjestyksen mukaisesti. Monet maihin ja vesiin perustuvat oikeudet pohjautuvat edelleen isojakoa edeltäviin kyläjärjestelmiin. Isojakoon liittyen on tärkeää ymmärtää kylä isojakoa edeltäneenä toimintakokonaisuutena. Nykyään kylä on hallinnollisen jaottelun yksikkö tai pääasiallisesti muuta elinkeinoa kuin maataloutta harjoittava maaseudun taajama. Vaikka suuri osa kyläomistuksesta purettiin isojaossa talo- tai tilakohtaiseksi omistukseksi, kylällä on edelleen jossain määrin merkitystä omistajana. Kylälle jäi isojaossa jakamattomia yhteisiä alueita. Jos näiden alueiden jakaminen joskus tulee ajankohtaiseksi, siinä yhteydessä on ratkaistava myös kylän sisältö omistajana. Merkittävimmät ja laajimmat isojaossa jakamatta jääneet alueet olivat vesistöt, joista isojaossa muodostui yhteisiä vesialueita.

Yksinäistalo muodostaa nimensä mukaan yksin ja itse kylään verrattavan kokonaisuuden. Siihen ei kuulu muita taloja. Yksinäistalon tilukset eivät ole minikäänlaisessa tiluskaannuksessa muiden talojen kanssa. Yksinäistalo on saattanut muodostaa yksinään isojaon jakokunnan. Olosuhteista johtuen isojaon vaikutus yksinäistalon tiluksiin on ollut selvästi kylän isojakoa vähäisempi. Mitään yhteistä nautintaa tai jaettavaa ei sellaisen talon alueella ollut. Isojako määritteli ja merkitsi maastoon taloon kuuluvat tilukset. Jos yksinäistaloon liittyen tai sen alueelle on muodostunut myöhemmin jossakin maanmittaustoimituksessa uusi talonnumero, on yksinäistalo samalla muuttunut nimitykseltään kyläksi. Yksinäistalo on saattanut myöhemmin syntyä myös valtion erämaalle perustettuna talona (MML:n ohje 4/012/2005/9.6.2005 Liite 3 s. 4). Kysyä sopii, voisiko yhden talon käsittävänä muodostunut kylä saada itselleen yksinäistalon nimen.

2 Sarkajako ja isojako

Kylän tontin ja verotuksen sekä sarkajaan yhteyttä valaisee tarkemmin ”säännöstelty kylätontti”. Sen olemassaolosta kertoo ruotsalainen kulttuurimaantieteilijä Birgitta Roeck Hansen. Hän tarkoittaa termillä ”sarkajaossa olleen kylän tontin jakamista talojen kesken niiden varallisuuden mukaan; osuus kylätontista oli samalla talon tankoluvun perusta peltosarkoja jaettaessa” (Lehtinen 2005 s. 27 ja 122). Roeck Hansenin mukaan säännöstelty kylätontti on kuulunut ruotsalaiseen oikeaoppiseen sarkajakoon. Suomessa sitä on esiintynyt vain Hämeen linnan ympäristössä sekä Hämeen suunnalta asutetun Satakunnan alueilla.

Sarkajako on vanhin historiallisesti dokumentoitavissa oleva kiinteistöjaotus maarekisterijärjestelmän piirissä (Pietilä 1981 s. 15). Säännöksiä siitä löytyy vuoden 1296 Uplannin laista sekä noin vuodelta 1350 olevasta Maunu Eerikinpojan maanlaista ja Kristoferin maanlaista vuodelta 1442. Säännöksiä on edelleen vuoden 1734 rakennuskaaren 1 luvussa (Pietilä 1981 s. 14). Täydellistä selkeyttä jaon muodoista sen paremmin kuin nimityksistäkään ei ole löydettävissä. Sarkajako koski tavallisesti vain niitä vanhoja viljelyksiä, jotka oli yhteisesti raivattu. Ne olivat pääasiassa lähellä asumakylää olevia kotitiluksia. Vanhin tavatuista hammar- ja sarkajakotapauksista on painettu Turun tuomiokapitulin Mustaankirjaan

vuodelta 1410. Maa kuului Turun tuomiokirkon Pyhän Neitsyen alttarille. Maat erotetaan siinä mainiten ”paitsi hamarjakoisia maita myös Maarian Virnummäen kylässä seitsemän sarkaa leveydeltään kahdeksan kyynärää”. Kyynärälevyisten sarkojen on katsottu kuuluvan sarkajakoon. Hamarjaossa ei sellaista mittausta ollut (Melander 1933 s. 10). Vastaavanlaisia sarkajakoisten alueiden myyntejä on tapahtunut 1470-luvulla myös Lammin pitäjän naapurissa Tuuloksessa Hämeessä (Yrjö-Koskinen 1881 s. 45–47).

Pietilän mukaan sarkajaon yhtenä peruspiirteenä oli tonttimaan ja pellon sekä niityn kuuluminen yksityisnautintaan. Toinen perusominaisuus oli metsän ja vesialueen pysyttäminen kylän yhteisnautinnassa. Talo hallitsi usein pyykitettyä tonttialuetta ja useita rajamerkeillä merkitsemättömiä pelto- ja niittysarkoja eli pelto- tai niittylohkon osia. Talon hallintaosuus merkitsi jaon mukaista nautintaa pelloilla. Se muodostui veroluvun mukaisesta kyläkokonaisuuden osuudesta (Pietilä 1981 s. 14). Täysin itsenäistä ja pysyvää paikallisuutta ei talolla ollut. Maamme ilmeisesti vanhimmat tiedot sarkajaosta ovat säilyneet Paraisilta vuodelta 1332. Ahvenanmaalta, Ala-Satakunnasta, Raaseporin läänistä ja Sysmästä on tietoja 1400-luvulta sekä Sääksmäeltä ja Hollolasta 1500-luvulta (Vitikainen 2003 s. 38, Voionmaa 1912 s. 202, Hyvönen 1998 s. 109). Maan vaihtotoiminnan kautta pyrittiin jo 1600-luvulla poistamaan sarkajaossa havaittuja haittoja. Toimenpidettä kutsuttiin myös ”esi-isojaksi” (Lehtinen 2005 s. 27).

Sarkajaon toteuttamistapa oli varsin yksinkertainen. Jakovälineenä oli yleensä kuuden kyynärän mittainen puutanko. Tangon avulla erotettiin viljelysmaan reunasta aloittaen talolle sen veroluvun osoittama tankomäärä. Kolmen äyrin talo sai kolme tankoleveyttä. Muut saivat vastaavasti oman verolukunsa mukaan. Kaikkien talojen saatua sarkansa reunasta alkaen jatkettiin uudella talokohtaisella jakokierrosmittauksella, kunnes alue tuli jaettua. Jakojäännös saatettiin jakaa poikkisuunnassa tai jollain muulla tavalla nautittavaksi. Tämän mittauksen tuloksena syntyivät peltolohkot (Kekkonen ym. 1986 s. 42).

Tankoon liittyvänä mittana käytettiin kyynärää. Kyynärän pituus on ollut vaihteleva (Aarnio 1999 Liite 3: kyynärä = 2 jalkaa = 59,38 cm, syli = 3 kyynärää = 1,78 m; Markkanen 1976 s. 123, 126: kyynärä on vaihdellut 52–64 cm; Vuorela 1981 s. 215, 59,38 cm). Yhtenäistä mittajärjestelmää ei ollut. Vasta vuoden 1739 asetuksella päästiin lähemmäs yhtenäisyyttä maanmittarikunnan toimesta. Se sai 1736 oikeuden tarkastaa ja varustaa kruununleimalla mittayksiköitä toimialueellaan. Määräyksiä mitoista annettiin 1600-luvulla kolme kertaa ja 1700-luvulla viisi kertaa (Rantatupa 2007). Sarkajaon toimittivat lähes alusta alkaen asiaan perehtyneet jakomiehet. Heidän määränsä oli 5–12 miestä. Jaon toimittaminen oli merkittävä kihlakunnanoikeuden tuomiokirjaan. Tällaista jakoa ei saanut muuttaa ilman kaikkien osakkaiden suostumusta (Haataja 1949 s. 14–15). Tangoitus soveltui myös kyliin, missä käytettiin koukkujärjestelmää verotuksessa. Koukku oli yksi vanhimmista Suomessa käytetyistä veroyksiköistä. Se tarkoitti verotusperusteena täystaloa eli normaalia taloa (Hyvönen 1982 s. 69). Tangoitus ei saanut Hämeessä kuitenkaan keskiajalla sellaista merkitystä kuin Varsinais-Suomessa. Koukkujärjestelmä pystyi jakoineen ja kylvömittoineen nähtävästi vielä uuden

ajan alussakin tyydyttämään yhteiskunnan vaatimukset maan jakamisen ja verotuksen suhteen. 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla toimitettiin Hämeen kylissä tangoitusta ensimmäistä kertaa (Voionmaa 1912 s. 210).

Sarkajaolle olennainen monipalstaisuus johtui pääasiassa tasapuolisuuden tavoittelusta. Jako ei tuntenut jyvitystä. Siksi tasapuolisuus oli hoidettava muulla tavoin. Erilaiset maanlaadut muodostivat omia lohkoja. Jako toimitettiin kullakin erikseen. Näin jokainen talo sai tiluksia verolukunsa mukaan erilaisilta alueilta pitkinä suikaleina. Suikaleisia sarkoja kutsuttiin joskus tankopelloiksi (Jutikkala 1932 s. 8 ja 1942 s. 264). Niissä oli 1700-luvulla kylvön jälkeen tapahtunut vuotuinenkin tankomittaus tavallinen ilmiö varsinkin hiekansekaisilla pelloilla. Tapa jatkui vielä 1800-luvun alkupuolellakin niillä alueilla, joilla ei vielä ollut isojakoa. Esimerkkitapaus löytyy mm. Hauhon pitäjän Hyvämäen kylässä.

Sarkajaetussa kylässä talo hallitsi voimakkaimmalla nautinnalla pientä tonttialuetta. Kotipeltojen muodostama aidattu alue asumakylän läheisyydessä oli suuresti naapureista riippuvaista samanaikaisten ja yhteisten toimintojen aluetta. Oman nautinnan laajentamiseen oli mahdollisuus yhteismaiden haltuunotolla. Talonpoika saattoi raivata tietyllä alueella niin kauan kuin muillakin oli siihen mahdollisuus (Jutikkala 1942 s. 235). Useimmiten ne olivat pelto- ja niitymaita. Näin talonpojilla oli selkeä vertailumahdollisuus omassa nautinnassa olevien ja sarkajaettujen alueiden kesken. Kylän toiminnan yhteisistä asioista päätettiin yleisesti ennen kunnallislain säätämistä (1865) papiston johtamissa pitäjänkokouksissa ja tarkemmin kyläkohtaisesti kylänvanhimman toimesta kyläkohtaisissa kokouksissa. Toiminnan ohjaus oli tarkkaa. Esimerkiksi kylän vanhimman tiedotussauva saattoi olla aidan laillisen korkeuden mittainen. Aitaamisjärjestelmää pidettiin vainiopakkoa ja kyläjärjestelmää edeltävänä ohjeena. Täsmällisyys yhteisessä toiminnassa oli tärkeää. Olihan kunkin talonpojan yhteisesti aidatussa lohossa oleva peltosarka sadon korjaamiseen asti hänen omassa käytössään, mutta heti viljankorjuun jälkeen koko kylän käytössä yhteisenä karjan laitumena. Yhteisen metsämaan nautinnat rajoittuivat yleensä vain metsästys- tai kaskialueisiin ja joihinkin raivauksiin liittyviin valtauksiin. Metsämaan myötä suurin osa maasta oli näin yksityistä omistajaa vailla.

Maatalous ei ollut 1700-luvun alkupuoliskolla erityisen suojeltava elinkeino. Kruunu oli suhtautunut varsin kielteisesti uudisasutukseen. Muutoksia alkoi kuitenkin ilmaantua. Uudisraivauksiin suhtauduttiin vähitellen myötämielisemmin. Verotuksellisin seikoin alettiin tukea uutta asutusta ja uudisviljelyksiä. Talojen osittaminen helpottui. Torppien muodostuminen talonpoikaistaloille tuli teorias- sa mahdolliseksi. Halu muutosten toteuttamiseen kasvoi. Käytännön esteenä oli vielä maiden yhteisomistus ja kyläkohtainen hallinta. Se johti isojakotoimintaan, jonka avulla monet viljelysarot tuli koota isommiksi palstoiksi ja metsien tuhlavaa käyttöä ja kaskeamista tuli hillitä. Sen uskottiin tapahtuvan jakamalla yhteiset metsät yksityisten talojen hallintaan (Haataja 1928 s. 15, Hyvönen 1998 s. 111).

Idea uudesta tilusjärjestelystä tuli Ruotsiin Englannista. Ensimmäiset varsin perustellut kirjalliset selvitykset uuden jaon tarpeellisuudesta julkaistiin vuonna 1746. Ruotsin päämaanmittauskonttorin tarkastaja Jacob Faggot esitti teok-

sessaan ”Svenska lantbrukets hinder och hjälp” (Ruotsin maatalouden haitat ja niiden korjaaminen) perusteltuja ajatuksia uuden maareformin tarpeellisuudesta. Pian tämän jälkeen annettiin vuoden 1749 asetus, joka oli paljolti maanmittaus-toimen perustana (Hyvönen 1998 s. 111, Soininen 1975 s. 310, Simonen 1948 s. 261). Asia eteni nopeasti valtiopäiville asti, mutta jaon sisällön kehittäminen ja säädösohjausten laatiminen veivät vielä oman aikansa. Jakotoiminta pääsi alkuun vuonna 1757 annetulla asetuksella. Seuraavina vuosikymmeninä lainsäädäntö sai kehittyneempiä muotoja. Yhteisten metsien jakaminen taloille verotusperusteiden mukaisesti tuli mahdolliseksi. Myös uudisasutukseen ja kruunun liikamaihin liittyvät lain säädökset edistyivät. Isojako poikkesi selkeästi sarkajaosta. Se kehitettiin tehostamaan maataloutta ja sen tavoitteena oli saada väkiluku kasvuun (Hyvönen 1998 s. 111). Isojaossa oli mukana koko kylän omistama ja hallitsema alue. Jakoa pidettiin pysyvänä. Se oli vielä vuonna 1848 annetun maanmittausohjesäännön mukaan vahvistettava kihlakunnanoikeudessa.

Talonpojan toiminnan itsenäistyminen merkitsi tietysti myös oleellista muutosta maatalouden työprosessiin. Yhteisöllisyys oli väistyvä elementti. Työ tuli talokohtaiseksi. Maatalouden työvaltaisuus kuitenkin säilyi edelleen. Siihen ei isojako aiheuttanut muutoksia. Teollistumisen ja koneellistumisen aika alkoi talonpoikaiskylissä vasta 1800-luvun loppupuolella. Satovuoden työhuippujen aikaan tarvittiin edelleen runsaasti yhteistoimintaa niin talkoiden kuin työliittojen ja taksvärkkien sekä muidenkin joukkotapahtumien muodossa. Useimmat aikaan sidotut ja lyhytaikaiset tehtävät liittyivät sadon korjuuseen.

Koko maan kattanut isojako oli ajan olosuhteetkin huomioiden varsin merkittävä maatalouteen ja väestöön sekä asutukseen vaikuttava toimi. Suurten kartanoiden alueilla isojakon vaikutus oli vähäisempi. Nehän hallitsivat ja omistivat suurelta osin jo rajoilla merkittyjä alueitaan ennen jakoa. Niiden isojaot sujuivatkin varsin nopeasti. Kylissä jako antoi mahdollisuuden uudenlaisen asutuksen syntymiseen. Se avasi tilaisuuden yhteishallinnassa olevien talo-osuuksien itsenäistämiseen. Paineet talojen sisältämien osanautintojen sekä sukupolven vaihdoksien yhteydessä tulevien tilanteiden ratkaisemiseksi pääsivät purkautumaan. Taloista päästiin sijoittamaan jälkikasvua ja osittain myös väistyvää sukupolvea uudisasutuksiin. Syntyi uusia taloja ja tiloja sekä vuokra-alueiksi jääneitä torppia.

Isojakoa ei ole kuitenkaan nähty yksinomaan myönteisenä maareformina. Tilusten yksityistäminen teki talonpojista aikaisempaa itsenäisempiä oman maataloutensa harjoittajia. Samalla se rajoitti kylien tuotantotoimintaan liittyviä yhteistoiminnan muotoja. Mahdollisuus järjestää tuotantoon kuuluvia toimintoja yhteisöllisesti väheni huomattavasti. Se liittyi selkeästi kylän muista taloista riippuvaisuuden vähenemiseen. Samalla mureni myös kyläyhteisön yhteistoiminta. Lisäksi yhteismailla olleet mäkituvat siirtyivät yksityisten talojen vuokra-alueiksi.

Prosessi muutti kylää alueellisesta talokokonaisuudesta etäällä toisistaan sijaitseviksi taloiksi (Lehtonen 1990 s. 128–129). Uudisasutusta syntyi erityisesti kylien laajalle ennen isojakoa talojen nautinnassa olleelle metsäalueelle. Isojaon sisältämän maa-alueiden järjestelyn tuloksena yleistynyt yksilöllinen maanomistus ja vapautuminen yhteisomistuksesta loivat mahdollisuuden torppien ja mäkitu-

pien syntymiseen. Mäkituvat olivat lähinnä itsellisten ja käsityöläisten asumuksia. Niiden syntyäikää on vaikea selvittää. Mäkitupien määrää osoittaa se, että niitä muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi vuoteen 1930 mennessä lähes sama määrä kuin torppiakin. Mäkitupia rekisteröitiin 39 580 kappaletta ja torppia 40 247 kappaletta (Aspelund 1983 s. 227).

3 Torppa ja siihen liittyvä lainsäädäntö

Torppa käsitteenä on vielä paljon monisisältöisempi kuin talo. 1600-luvulla torpalla ymmärrettiin Ruotsissa pientä kylän tai talon etäisille maille syntyneitä perheviljelmää. Ne saattoivat olla sekä verollepantuja tai ei-verollepantuja. Molemmista käytettiin nimitystä torppa. Samoihin aikoihin syntynyt laajempi torppamuoto olivat erilaisista verovapauksista nauttivien rälssimaiden torpat. Niitä ei pantu verolle olivatpa ne minkä suuruisia hyvänsä. Vuokran päätilalle ne suorittivat pääasiassa päivätöinä. Näiden päivätyötorppien muodostumista suosi kruunukin, mutta itsenäisten pienviljelmien muodostumiseen suhtauduttiin kielteisesti (Gadd 2000 s. 86).

Yksiselitteistä määritelmää ei torpista kuitenkaan ole. Gyllingin mielestä ei torppa-käsitteen selvittämiseksi ole syytä mennä kauemmaksi kuin Tanskaan. Siellä Juutinmaan laki puhuu torpasta, joka on kylän maalle perustettu. Se on vastakohta kylälle. Torppien maa on kylän yhteismaasta tai muusta takamaasta raivattu. Näin syntyneitä uudisraivauksia on kutsuttu tytärkyliksi eli torpiksi (Gylling 1909 s. 6). Torppa sanana on liitetty saksankielen kylää tarkoittavaan sanaan Dorf tai latinan sanaan turba. Gyllingin mukaan tällaiset torpat olivat syntyneet vuokramiesten tai vierasten henkilöiden uudisraivausten vaikutuksesta, jotka uudisraivaajat olivat joutuneet omistajiin nähden vuokramiehen asemaan. Usein kehitys johti toisenlaiseen lopputulokseen. Torpat saattoivat kehittyä raivausten kautta itse kylää mahtavammiksi. Gyllingin mukaan osa Tanskan herraskartanoista on kehittynyt kylänmaalle syntyneistä torpista. Niiden nimissäkin on usein torppäite (Gylling 1909 s. 7).

Ruotsissa nimitettiin 1700-luvun alkupuolella yleisesti torpiksi ei verollepantuja maatalousyksiköitä. Talonpoika viljeli manttaaliin pantua maata, mutta torpparin maa ei sellaista ollut. Myös lainan pantiksi muodostettiin torppia. Samaa ajatusta sovellettiin perintöosuuksina muodostettuihin torppiin, vaikka menetelmä tuli lailliseksi vasta 1760-luvulla (Gadd 2000 s. 86).

Suomessa torppa-käsitettä on selvitetty valmisteltaessa torppien itsenäistymiseen liittyvää lainsäädäntöä. Lainsäädännössä määriteltiin edellytykset vuokra-alueiden lunastamismahdollisuudelle (Laki vuokra-alueiden lunastamisesta, LVL, 15.10.1918/135). Mitään määritelmää ei torpan käsitteestä silloinkaan muodostunut. Vuokra-alueiden lunastuslaissa säädettiin monia rajoituksia ja ominaisuuksia lunastettaville alueille ja niistä muodostettaville tiloille. Viljelys- ja viljelyskelpoista maata ei saanut olla yli 20 hehtaaria eikä metsää sen lisäksi yli 15 hehtaaria. Metsämaan yläraja nostettiin jo vuonna 1919 20 hehtaariksi. Lainsäädäntöön liittyi myös erilaisia pakkotoimenpiteitä. Vuokra-alueita itsenäisiksi tiloiksi muodostettaessa oli käytettävissä myös uusjakotyypinen vuokra-alueiden järjestely-

toimitus. Siinä voitiin vuokra-alueita siirtää osaksi tai kokonaan toiseen paikkaan tai suorittaa tilusvaihtoja (Aspelund 1983 s. 225–226).

Yleensä voidaan sanoa, että torppa on tilaan kuuluva vuokrallaoleva ja maanviljelyyn tarkoitettu määritelty alue. Torpparilaitos suurimmalta osaltaan oli luon- taistalouden aikana syntynyt maanvuokrajärjestelmä. Tietty maatilana osa annettiin määräalana torppariperheen asuinalueeksi ja viljeltäväksi. Näin torppari eli omaa viljelmäänsä kehittämällä tiluksia raivaamalla ja rakentamalla omaa talouttaan, sekä samalla maksamalla torpanvuokraa päätalolle. Vuokra maksettiin päivätöinä eli taksvärkinä ja parseleina. Parselit olivat yleisesti veronmaksussa käytettyjä pääasiassa oman talon tuotteita tai metsästä kerättyjä antimia (Vuorela 1981 s. 322). Rahan käyttöön oli torppariaikaan vähäistä. Läheskään kaikki torpat eivät kuitenkaan olleet osia tilasta. Jotkut torpat oli perustettu yhteismaille. Kruunun ja valtion maille perustetut torpat eivät myöskään sijainneet tilojen alueilla. Torppiksi onkin aikojen kuluessa kutsuttu hyvin erilaisia alueita. Yhteismaille ja kruunun metsiin perustetuista torpista kehittyi taloja. Osa niistä merkittiin sellaisina myös maakirjaan (Haataja 1940 s. 14, Gylling 1909 s. 15). Torppa on siis varsin monimuotoinen maatalouteen liittyvä käsite.

Maamme torpparilaitos sai alkunsa 1600-luvulla. Kuningas Kaarle XI pani silloin toimeen suuria vero- ja maapoliittisia uudistuksia. Vuonna 1680 toimeenpannussa isoreduktiossa peruutettiin runsaasti tiloja kruunulle. Samoihin aikoihin perustettiin maaomaisuuteen liittyvänä asevelvollisuutena ruotujakolaitos. Ajan verouudistukset kohdistuivat tietysti lähes kaiken veron tuottavaan maatalouteen. Torppien ja mäkitupien perustaminen perintömaille oli kiellettyä vuoteen 1743 asti. Työn teko palkkaa vastaan taloissa oli sallittu vain käsityöläisille. Irtain väestö ei tällaisia töitä saanut suorittaa päiväpalkkaa vastaan vuonna 1540 annetun säännöksen mukaan. Vuosipalveluksena työnteko oli mahdollista (Haataja 1936 s. 27).

Torppien syntymistä pyrittiin pitämään lainsäädännön ohjauksessa. Aluksi torppariasutus oli sallittua rälssimailla. Vuonna 1697 mukaan tulivat ratsutilat. Enemmän laajennuksia torpparilaitokseen tuli 1700-luvun puolivälissä. Silloin lainsäädäntö oli jo kehittynyt uuden maareformin sekä siihen läheisesti liittyvän torpparilaitoksen laajenemisen mahdollistavaksi. Kun torppien perustaminen oli sallittu vain aatelisten säterikartanoissa, pyrittiin päivätyötorppareiden avulla luomaan yhä suurempia viljelmiä (Kuusi 1937 s. 77). Perintötaloille torppien perustamisoikeus tuli vuonna 1743 (Haataja 1928 s. 9). Kruunun talot saivat oikeuden vuodesta 1757 lähtien. Jakamattomille maille oli mahdollista perustaa torppia vuodesta 1770 alkaen. Vuoden 1762 mäkitupa-asetuksen mukaan oli myös mahdollista perustaa nykyisten omakotitalojen tapaisia mäkitupia (Haataja 1949 s. 441, Mäkitupa-asetus 1762). Näin 1700-luvun puolivälin oleellinen muutos lainsäädännössä mahdollisti torpparilaitoksen kehittymisen monipuolisemmaksi. Vallitsevat olosuhteet yhteiseen hallintaan perustuneessa sarkajakoisessa talonpoikaiskylässä eivät kuitenkaan mahdollistaneet uusien torppien syntymistä niiden alueelle.

Torppia syntyi aluksi pääasiassa vain rälssimaille ja kruununmaille. Perintötalojen saatua oikeudet torppien perustamiseen ei niiden lukumäärä kuitenkaan

heti kasvanut kovin nopeasti. Määrä lisääntyi selvästi vasta 1700-luvun loppupuolella (Taulukko 1). Siihen vaikuttivat myös muun lainsäädännön kehitys ja maatalouden olosuhteiden orastava muutos. Torpparilaitoksen merkittävä laajeneminen tapahtui samaan aikaan kuin isojakojen suorittaminen edistyi maamme eteläisissä osissa. Jako avasi talonpoikaiskylässä mahdollisuuksia uusiin maatalouspoliittisiin ratkaisuihin. Maakirjataloja jaettiin, ja laajoille metsämaille muodostettiin uudistaloja. Näitä uudistalojakin kutsuttiin torpiksi ennen kuin ne maaherran päätöksellä muuttuivat uudistaloiksi. Voitaneen sanoa, että torpparilaitos toimi työvoiman tarpeen tyydyttämisen ohella myös maan asuttamisen muotona. Sellaisena se palveli sekä väestön että viljelysmaan lisääntymisen keinona. Talollisten omien tilusten hallinnan määrä muodostui vähitellen isojakojen edistyessä koko maa-alueen kattavaksi. Jo 1800-luvun alkupuolella torpparilaitos oli huomattavasti laajentunut ja sisällöltään monipuolistunut. Laajimmillaan torpparilaitos oli vuonna 1895, jolloin torppia lasketaan olleen 70 444 kappaletta (Aspelund 1983 s. 218). Samalla torpparien osuus maaseutuväestöstä oli noin 30 %. Torpparilaitoksen ydinaluetta olivat Etelä-Suomen lounaisalue ja Keski-Suomi.

Taulukko 1. Torpparien määrä (kpl) maassamme vuosina 1700–1805. (Lähde: Gylling 1909 Taululiite 1e s. 61).

Vuosi	Torpparien määrä
1700	978
1710	1 013
1728	1 128
1738	2 205
1747	2 852
1767	8 799
1805	25 394

4 Lakisääteisiä sotalaitostorppia

Torpparilaitoksen syntyä ja kehittymistä ohjattiin lähinnä rajoittavalla lainsäädännöllä. Poikkeuksena olivat ruutusotamiestorpat. Niiden syntyminen perustui lainsäädäntöön. Sodat vaikuttivat suoranaisesti myös maaomaisuuden hallintaan ja omistukseen. 1680-luvulla Ruotsissa alkunsa saanut ruotujakolaitos synnytti myös uudenlaisia torppia. Suomeen ruotujakolaitos syntyi kolmen eteläisen läänin alueelle vuonna 1694. Maakirjatalot muodostivat ruotujakolaitoksessa muutaman talon käsittäviä ruotuja. Ne pitivät yllä ruutusotilasta tai laivamiestä kustantamalla hänelle torpan ja palkkaa sekä kyydityksen. Laivamiestorppia oli ymmärrettävästi eniten Lounais-Suomessa (Niemelä 1991 s. 13).

Ruotujakolaitos oli vuosina 1690–1810 vallinneen määräjakoilaitoksen (indelningsverket) sotilaallinen osa. Järjestelmää kutsuttiin myös veropalkkalaitokseksi, koska huomattava määrä veroja maksettiin parseleina (Gadd 2000 s. 46). Maanhallintaan sidottu sotaväki syntyi Kaarle XI ryhtyessä reduktion yhteydessä tarmokkaasti myös sotaväenpidon järjestämiseen. Vakinainen sotaväki toimi samoin perustein niin rälssi-, kruunun- kuin perintömaillakin. Järjestelyjen yksityiskohdat päätettiin maa-

kunnassa ja ratkaistiin tarkemmin ruotusopimuksissa. Suomessa järjestelmä kesti yli kaksi vuosisataa (Jutikkala 1958 s. 204–205). Oma torppa ja usein syntymä sitoi armeijan kotiseutuun. Rauhan aikana ruotusotamies uurasti torpparina maataloudessa.

Luontaistalouteen soveltuva ja maanhallintaan liittyvä ruotujakolaitos muistutti käytännössä hyvin paljon talonpoikaiskylän torpparilaitosta. Kummassakin perheellä oli sidonnaisuus taloihin oman viljelmän muodossa ja vastikevelvollisuus työn suorittamisen kautta (Niemelä 1991 s. 31). Suomessa tätä sotaväen miehistöperheisiin kuuluvaa väestöä, värvätyt ja heidän perheensä mukaan luettuina oli vuonna 1805 noin 52 000 henkeä (Niemelä 1991 s. 13). Järjestelmään kuuluivat lisäksi myös muut sotalaitoksen osat. Talonpoikaistalosta tuli pysyvästi ratsukkoa pitämällä verovapauksia saanut ratsutila. Säteriratsutila taas oli ratsukon pitoon velvoitettu ja siksi verovapaa aatelitalo. Rustholli saattoi ylläpitää torppaa ratsumiestään varten. Nämä rusthollit saivat ylläpitoa varten tarvittaessa kantaa veroja aputiloilta eli augmenteilta. Upseerit saivat virkataloja entisten läänitysten tilalle. Järjestelmä oli kruunulle huokea luontaistalouden johdosta. Samalla upseerit ja heidän alaisensa olivat lähellä toisiaan. Ruotusotamiesjärjestelmä esiintyi tositoimissa viimeisen kerran vuosien 1808–09 Suomen sodassa.

Ruotusotamiehen tärkeä etu oli torppa, jonka ruotuosakkaat olivat velvollisia hänelle raivaamaan ja kuntoon saattamaan. Sotamiesasetuksessa määrättiin torpan asuinrakennuksen kooksi 9×9 kyynärää. Aitan tuli olla 6×6 kyynärää. Ruotusotamiestorpat olivat lähes poikkeuksetta savupirtejä, kuten muutkin asumukset. Torppaan kuului sotamiesasetuksen mukaan peltoa puolen tynnyrin ruiskylvöä vastaten (Aarnio 1999 Liite 3: kyynärä = 2 jalkaa = 59,38 cm, tynnyri = 3 karpiota = 30 kappa = 63 kannua = 164,9 litraa; Lähteenmäki 2002 s. 186: vuonna 1665 viralliseksi viljaimitaksi vahvistettu tynnyri jakautui 32 kappaan ja laskettiin 1,465 hehtolittraksi).

Pieni kaalimaa rakennusten läheisyydessä kuului myös etuuksiin. Niittyä tuli olla niin paljon, että ne tuottivat kaksi kesäkuormaa heiniä. Tuotto vastasi noin 15–18 leiviskää eli 128–153 kiloa (Aarnio 1999 Liite 3: leiviskä = 8,5 kg). Se saatiin ilmaista myös aameina (Markkanen ym. 1976 s. 127: aami = $1/4$ – $1/16$ kuormaa heiniä). Noin kahden heinäkuorman niitty ja peltotilkku tai vastaava määrä viljaa ruodulta takasivat sotilasperheen perustoimeentulon.

Ruotujakolaitoksen mukaiset torpat olivat ainutlaatuisia talonpoikaiskylässä. Ne olivat lakisääteisiä. Ruotusotilaiden rinnalle lisättiin vuosien 1740–41 valtiopäivien päätöksen mukaan varamiesjärjestelmä. Se oli tarpeen pikkuvihan aikana sodassa Venäjää vastaan vuosina 1741–43 sekä Preussia vastaan käydyssä Pomerin sodassa vuosina 1757–62. Se ei kuitenkaan noussut pääjärjestelmän tasolle. Määrävahvuus vähennettiin 1776 puoleen entisestä (Niemelä 1991 s. 35–36).

Ruotusotamiesjärjestelmä päättyi maamme autonomiakauden alussa. Keisarin 27.3.1810 antama manifesti johti ruotuarmeijan hajotukseen (Niemelä 1991 s. 40). Siihen kuuluneet torpat säilyivät kuitenkin pienviljelminä pitkään. Niiden lakkauttamisesta tai lunastamisesta itsenäisiksi ei säädetty erikseen. Osa torpista oli talojen yhteismaata (Lähde 2007 s. 67). Osa itsenäistyi tavallisina torppina LVL:n perusteella. Joidenkin ruotusotilaiden torppien aseman selvittely osoittautui myöhemmin ongelmalliseksi. Työ jatkui 1900-luvulle. Maatalousministeriön

asutusasiainosaston vuoden 1943 tiedustelun mukaan torppia oli koko maassa vielä 113. Uotilan mukaan niitä oli kuitenkin enemmän, koska monet torpista olivat rakennuksettomina ilman haltijaa (Uotila 1961 s. 219).

5 Kruununmetsien ja yhteismaiden torpat

Valtion metsämailla syntyneet torpat muodostivat oman kokonaisuutensa torpparilaitoksessa. Ne poikkesivat oleellisesti lähes kaikista muista torpista. Ne eivät olleet tilaan kuuluvia alueita. Torpat sijaitsivat valtion mailla. Sen vuoksi niiden muodostaminen itsenäisiksi tiloiksi poikkesi muista torpista. Näiden vuokra-alueiden tiloiksi muodostamiseen liittyi verollepano ja manttaalin määrittäminen.

Ennen metsähallinnon kehittymistä metsämaita pidettiin kansan keskuudessa avoimena alueena. Säädösten kielloista huolimatta niille muodostui luvattomia asumuksia. Niitä ei oltu merkitty maakirjoihin, eikä niistä näin ollen maksettu veroja. Aarnion tutkimuskohteessa Pielisjärvellä oli vuonna 1810 14 torppaa. Vanhin niistä oli 1760-luvulta (Aarnio 1999 s. 38 ja 44). Näistä kehittyi myöhemmin, sekä metsähallinnon erilaisia asumuksia, että yhteismaiden torppia ja mäkitupia.

Kruununmetsätorppiin ja niiden eri lajien syntymiseen vaikutti metsähallinnon muodostuminen. Se sai alkunsa maanmittauksen ylihallituksen yhteyteen vuonna 1851 väliaikaisena metsänhoitolaitoksena. Itsenäinen metsähallituksesta tuli elokuussa 1863. Samalla kehittyi niin asutukseen soveltuvien kruununmetsien kuin metsätalouden harjoittamiseen käytettävien kruununpuistojen hallinto. Maataloustuotannon laajentaminen oli ollut tavoitteena 1700-luvulta alkaen. Siitä seurasi vaatimattoman maatalouteen liittyvän teknisen kehityksen aikana isojakotoiminta. Sen pää tavoitteena oli viljantuotannon ja väestön lisääminen. Tavoitteeseen pyrittiin mm. uudisasutuksen avulla. Kruununmaita käytettiin myös talojen lisäalueiksi veronkorotusta vastaan (Aarnio 1999 s. 13–14).

Kruununmetsätorpat olivat valtion metsämailla olevia vuokra-alueita. Niiden tarkempi selvittäminen alkoi vasta 1860-luvulla, kun kruununmaa jaettiin metsänhoitajien valvomiin metsänhoitoalueisiin. Uudisasutus kruununmetsissä oli ollut pysähdyksissä pitkän aikaa. Vanhoista asumuksista tuli useita virallistettuja kruununmetsätorppia. Sen jälkeen pyrittiin uusien kruununmetsätorppien aikaansaamiseen. Senaatti sallikin niiden perustamisen vuodesta 1872 lähtien (Aarnio 1999 s. 16). Aluksi oikeus koski vain kruununpuistoja. Kruununmetsätorppien syntyminen virallistettiin 6.4.1908 annetussa metsähallinnon johtosäännössä.

Metsähallinnon metsänvartijapiirien perustamisen yhteydessä osa vanhoista kruununmaan torpista muutettiin metsänvartijatorpiksi. Hallinnon kehittyessä monia kruununmetsien asukkaita häädettiin pois asuinsijoiltaan ja torppia hävitettiin. Monet vanhat kruununmaan torpat tulivat väliaikaisen verotuksen alaisiksi ja niiden asukkaat allekirjoittivat sopimuksen kruununmetsätorpista (Aarnio 1999 s. 46, 50 ja 59). Myöhemmin metsänvartijatorppia muutettiin kruununmetsätorpiksi. 1800-luvun loppupuolella uudempien kruununmetsätorppien perustaminen yleistyi ja helpottui uudistalojen muodostamisen ollessa lähes olematonta. Vuodesta 1922 alkaen kruununmetsätorppia kutsuttiin valtionmetsätorpiksi. Niitä oli vuonna 1922 4 503 kappaletta, joista valtaosa sijaitsi Oulun läänissä (Aspelund 1983 s. 231).

Kruununmaiden kaltaisia torppareita olivat kylää laajemmilla yhteismailla olevat torpparit. Heitä kutsuttiin yhteismaatorppareiksi. He olivat lähinnä itsellisiin verrattavia. Isojako edeltävänä aikana ei torppien muodostaminen ollut samalla tavalla sidottua taloihin kuin isojaon jälkeen. Yhteismaille syntyi vähäistä asutusta osittain mitään suhteita taloihin omaavien henkilöiden taholta. Isojaoissa takamaat siirtyivät yksityisomistukseen ja torppien perustaminen muuttui toisenlaiseksi ja taloihin liittyväksi. Maan tultua isojaoissa jaetuksi taloille nämä itselliset ”menettivät” raivauksensa. Heistä tuli torppareita talon maalle. Taksvärkkiä eli päivätoita he tekivät kaksi päivää viikossa. Toimeentuloaan varten he saivat kolme tynnyriä ruista ja höystettä sekä vapaan asunnon. Päivätyötorppareita tällainen laaja yhteismaa ja takamaa eivät suosineet pitkien matkojen vuoksi. Myös säännökset vuoden 1734 rakennuskaudessa kuin myös metsäasetuksessa olivat torppien perustamiselle varsin hankalat.

6 Verollepannut torpat

Yksi laji erikoislaatuisia torppia olivat verollepannut torpat ja kruunun torpat. Verollepannut torpat olivat isojaoissa erikoisasemassa verotuksellisista syistä ja manttaaliensa puuttumisen johdosta. Tällainen torppa ei ollut talo, eikä monen muun torpan tapaan taloon tai tilaan kuuluva vuokralla oleva määräala. Se oli erityinen kiinteistö ja maarekisteriin tilana merkitty yksikkö (Jakolaki 14.12.1951, 284§, kohta 2). Verollepannut torpat tuli tarkoin erottaa vuokrasuhdetorpista, jotka eivät olleet rekisteriin merkittyjä tiloja, vaan olivat epäitsenäisiä tilan osia. Verollepantu torppa oli viljelmä, joka ei täyttänyt verollepanossa taloksi muodostamiselle vaadittua manttaalimäärää, ja jäi näin ollen ilman manttaalia. Veromäärä määräytyi erityisperustein. Tällaisia yksiköitä saattoi syntyä uusia taloja muodostettaessa tai myös verojen vähennyksien myötä. Näitä torppia syntyi lähinnä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella. Viimeisessä maakirjassamme verollepantuja torppia oli koko maassa 140 kappaletta. Torpan koko saattoi olla jopa 1 454 hehtaaria (Hyvönen 1982 s. 131). Verollepannut torpat saattoivat olla sekä perintöluontoisia että kruununluontoisia (Haataja 1949 s. 780). Kruununluontoisia verollepantuja torppia kutsuttiin kruununtorpiksi. Ne erosivat edellämainituista kruununmetsätorpista, jotka olivat valtion maalla olevia vuokra-alueita (Haataja 1949 s. 781, Keisarillisen majesteetin armollinen julistus 27.12.1877). Verollepantuja torppia oli syntyperänsä mukaan monia erinimisiä. Esimerkkeinä mainittakoon Karjalan kruununtorpat, verollepannut jääkäritorpat Turun ja Porin läänissä Ikaalisten, Parkanon ja Kihniön sekä Hämeen läänissä Ruoveden ja Kurun kunnissa.

7 Muita torppareita

Harvinaisempia torppia olivat kalastustorpat. Ne poikkesivat tavallisemmista torpista lähinnä lainsäädännöllisestä näkökulmasta. Erilaisuutta ilmeni torpanpitoon liittyvässä ohjauksessa, sekä aluetta muodostettaessa itsenäiseksi taloksi tai tilaksi. Kalastustorppa saattoi saada itsenäistyessään rasiteluontoisen kalastusoikeuden, joka voitiin perustaa sekä kalastustorpan emätilan vesialueelle että yhteiselle vesialueelle (Haataja 1949 s. 339 ja Laki 18.1.1924, 8§). Ulkosaaristossa kalastus-

torpat olivat yleisempiä. Niitä syntyi ulappojen rikkauksien, kalojen ja hylkeiden hyödyntämiseksi. Laivoilla riitti tuotteiden ostajia (Bergenwall 1974 s. 50).

Pieni ryhmä erilaisia torppia ja torppareita muodostui joidenkin erikoislakien ja muutamien ammattien johdosta. Verotorpparien torpat sijaitsivat kaukana päätalosta. Siksi he suorittivat taksvärkin sijasta veroja päättilalle. Kartanoiden alueella olevia verotorppareita kutsuttiin usein viljamiehiksi (sädesmän). Viljamiehet olivat suhteessaan kartanoon enemmän lampuodin asemassa kuin torppareina. Vauraat viljamiehet maksoivat esimerkiksi Hauhon Hahkialaan vuonna 1820 veroina peräti 112 tynnyriä rukiita ja 51 tynnyriä maltaita (Jutikkala 1932 s. 186). Suurten kartanoiden alueilta tavattiin myös joitakin viljeljiä torppareita. Kartanot antoivat heidän asua paikoillaan ja velvoittivat vain maksamaan luontaistuoteveroa (Blomstedt 1976 s. 148). Ennen isojakoa yksi ehkä harvinaisempi muoto oli uudisasutustorppari. Niiden esiintyminen on todettu esimerkiksi Suomessa jo 1500- ja 1600-luvuilla. Niitä saatettiin joskus verottaakin erikseen. Lain erikseen turvaamia etuja ei tällaisella torpparilla ollut. Hänellä saattoi kuitenkin olla oikeuksia raivata viljelyksiä ja kasketa (Juvelius 1927 s. 442).

Ammattiin liittyvistä torpista voidaan esimerkkinä mainita vaikkapa salpietarinkeittäjän torpat. Kaikkien liikkuvaisimpia ja samalla myös köyhimpiä torppareita olivat kaskialueen torpparit. Heillä ei usein ollut omaa hevostakaan. Vähäinen karjakin saattoi olla ruokolla (Jutikkala 1958 s. 371). Ruokko tarkoitti (Hämeessä) lehmän antamista hoitoon köyhälle, joka sai pitää maidon ja vasikan ja teki vastikkeeksi päivätöitä tai maksoi parseleilla (Vuorela 1981 s. 402). Heitä ei juuri ollut Lounais-Suomen vaurailta alueilla.

Torppareiksi kutsuttiin myös joitakin omaa torppaa hallitsemattomia maatalouteen liittyviä ryhmiä. Niitä esiintyi erityisesti 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Jyvätorpparit olivat tällainen ryhmä. Heillä ei ollut toimeentulonsa tukena varsinaista maanviljelystä. He olivat pääasiassa suurtilojen maatyöväkeä ja mäkitupalaisia.

Vuoriteollisuuden ja metallitehtaiden läheisyyteen muodostui tehdasta palvelevia torppia. Ne olivat 19.8.1673 annetun privilegion mukaan vapaita sotaväenotosta niin kauan kuin tehdas toimi.

Torpan laajasisältöisyydestä johtuen löytyy monia erilaisia ja paikallisia vähälukuisia torppareita ja torppia. Niistä mainittakoon vielä esimerkiksi Uudenmaan läänissä aikanaan rälssisäteriin kuuluneet verollepanemattomat rälssitorpat (Hyvönen 1982 s. 132).

8 Suurviljelmien päivätyötorpat

1700-luvulle tultaessa ja sitä ennen olivat päivätyötorpparilaitos ja verotorpparit miltei ainoa torpparilaitoksen muoto. Kruunu pyrki rajoittamaan 1600-luvulla torppien syntymistä uudisasutustarkoituksiin. Silloin ajan virtaukset saivat aikaan toisenlaisen torppamuodon syntymisen. Suurilla viljelmillä kasvoi viljelmien laajentumiseen liittyvä työvoiman tarve. Se synnytti tilannetta auttamaan oman torppamuodon. Sitä on kutsuttu päivätyötorpparilaitokseksi. Sen ominaisuutena oli pysyvemmän työvoiman varmistaminen. Maan hallintaan sidottu torppari muo-

dosti palkollisia vakinaisempaa työvoimaa talolle. Päivätyötorpista tehtiin vakinaisen määrän viikkotöitä päätaloon (Gylling 1909 s. 92, Jutikkala 1932 s. 173). Torpparilaitosta käsiteltäessä tarkoitetaan usein tätä kartanoiden työvoimatarpeen tyydyttämiseksi syntynyttä torpparijärjestelmää (Jutikkala 1932 s. 172).

Päivätyötorppia syntyi aluksi aateliston säteritaloille. Se oli kruunun sallimaa ja kruunu suhtautui myönteisesti kehitykseen. Torppari oli oleellinen osa suurten talojen työjärjestelmää aina 1900-luvun alkupuolelle asti. Työvoiman tarve alkoi kuitenkin vähentyä 1800-luvun loppupuolella. Maatalouden koneellistuminen syrjäytti vähitellen ihmistyövoimaa. Kartanoiden ja suurten viljelmien kaltaisia laajempia työvoimatorppien alueita oli seurakuntien hallitsemilla papiston ja lukkarien virkataloilla sekä valtion virkataloilla.

Päivätyötorpparilaitos sai monia rinnakkaismuotoja. Yksi sellainen oli muonatorpparilaitos. Muonatorpparit olivat yleensä perheellistä maataloustyöväkeä ja asuivat palkkaetuutena olevissa omissa asumuksissaan ja omassa taloudessaan. He toimivat suurten talojen työvoimana, mutta eivät olleet varsinaisesti torppareita. Torppien lunastuslakiaan vuonna 1918 ei koskenut heitä. Omassa taloudessaan asuivat myös muonarengit. He erosivat rengeistä lähinnä naimisissa olemisesta johtuen (Jutikkala 1932 s. 233). Erot eri ryhmiksi luettavien välillä ovat osittain melko tulkinnallisia ja pieniä. Tämä järjestelmä suosi lähinnä avioituneita palkollisia. Oman varsin suuren ryhmänsä muodostivat vielä maattomat torpparit eli mäkitupalaiset.

9 Talonpoikaiskylän torpparilaitos

Oman erilaisen torpparilaitoksen lajin muodostivat puhtaan talonpoikaiskylän torpat. Ne poikkesivat monessa suhteessa päivätyötorpista. Oleellista niiden suhteen olivat erilaiset sidonnaisuudet isojakoa edeltäneen asumakylän maakirjataloihin. Täydellisintä sidonnaisuus oli erilaisissa sukulaisuuteen liittyvissä torpissa. Puhtaimmillaan se esiintyi perintötorpissa. Ne olivat perintöosuuden vastike oikeuden omaavalle perilliselle. Entisajan tavan mukaan talonpidon jatkaminen lankesi yleensä vanhimmalle pojalle. Muut perilliset saivat osuutensa jollakin muulla tavalla. Yksi ratkaisukeino asian hoitamiseen oli perintötorppalaitos. Sille avautui hyvä mahdollisuus isojakojen myötä. 1800-luvulla olivat voimassa vuoden 1747 asetuksen kielteiset määräykset halkomisrajoituksista ja veronalaisen maan vähentämisestä. Talojen osittamisrajoitus johti osaltaan siihen, että nuoremmat perilliset saivat torppia perintöosinaan. Niinpä sukupolvenvaihtoon liittyvä ratkaisumalli toimi sekä talon eläkemuotona että talonpidosta ulkopuolelle jääneiden perillisten aseman järjestämisessä (Jutikkala 1958 s. 333–334). Tällaisen torpan muodostaminen tuli mahdolliseksi erityisesti vuonna 1767 annetulla asetuksella (Haataja 1940 s. 58). Perintötorpat saattoivat laillisesti siirtyä perintönä seuraaville sukupolville. Toisessa ja kolmannessa polvessa sukulaisuus talolliseen tuli yhä etäisemmäksi. Vuokraa korotettiin ja torppari lähestyi päivätyötorpparia. Kaikkialla ei tällaista käytäntöä kuitenkaan ollut. Esimerkiksi Lohjalla ei sukulaistorppajärjestelmää ole tavattu ainakaan enää 1800-luvulla (Kaukiainen 1980 s. 41).

Torppia hallittiin perintöosuuden vastikkeena ilman vuokramaksua. Jos torppa oli lunastusaikana 1900-luvulla edelleen alkuperäisellä haltijalla tai hänen perillisellään, tuli torppa saada lunastaa ilman lunastusmaksua (Haataja 1949 s. 546). Perintötorpille annettiin mahdollisuus muodostua omiksi tiloikseen jo vuoden 1895 maanositusasetuksella. Hakemus oli kuitenkin tehtävä ennen vuotta 1906.

10 Torppien erilaisuuksia

Työvoimatorpat ja puhtaan talonpoikaiskylän torpat muodostivat kaksi suurta torpparikokonaisuutta. Edellinen sai alkunsa jo 1600-luvulla. Jälkimmäisen syntyminen mahdollistettiin 1700-luvun puolivälissä vuosina 1743 perintötaloille ja 1757 kruununtaloille sekä 1770 yhteismaille annetuilla säädöksillä. Käytännössä mahdollisuudet maksimoituivat vasta isojakojen toimittamisen myötä. Isojakojen tuloksena talonpoikaiskylän maakirjataloista tuli kartanoiden ja muiden suurviljelmien kaltaisia maa-alueiden suhteen. Maakirjatalojen abstraktiset kyläosuudet muuttuivat jaossa konkreettisiksi talokohtaisesti maastoon rajoilla merkityiksi maa-alueiksi. Kylien maakirjataloista tuli maan hallinnan suhteen suurviljelmien kaltaisia. Niille tuli käytännössäkin mahdollisuus perustaa torppia omalle maalleen. Torppien syntyminen vauhdittui. Sekä työvoimatorppien että talonpoikaiskylän torppien muodostumisedellytykset lainsäädännöllisesti ja emäkiinteistön konkreettisuuden osalta olivat isojaon jälkeen samanlaisia. Torpparijärjestelmät muodostuivat kuitenkin suuresti toisistaan poikkeaviksi. Niiden välillä on havaittavissa monia ja usein huomattavia eroavaisuuksia. Ne liittyvät torppiin aivan niiden koko elinkaaren ajan. Eroavaisuuksia on esitetty Taulukossa 2.

Taulukko 2. Torpparijärjestelmien eroavaisuuksia.

Eroavaisuusalue	Talonpoikaiskylän torppa	Työvoimatorppa
Keskeinen ominaisuus	Uudisasituksen perusta	Työvoiman perusta
Syntymisaika	Alkaen 1700-luvun loppupuoliskolta	Jo 1600-luvulta alkaen
Syntymisen perusta	Sukupolvenvaihdos talonpoijan perheessä	Situa työväki paikoilleen palkollisuutta paremmin
Sijainti	Hajallaan	Lähellä toisiaan
Koko	Talojen luokkaa	Torpan luokkaa
Rakennukset	Torpparin omia	Kuuluvat talolle
Suhde päätaloon	Vuokra/osaomistus	Vuokra
Taksvärkki	0 – kymmenkunta päivää	50–240 päivää
Taksvärkkimatkat	Usein pitkiä	Kilometrin luokkaa
Parseleja	Useita	Ei juuri ole
Itsenäistyminen	LVL:n mukaan tai sopimuksella	LVL:n avulla

Torppien muodostumiseen liittyvä perusominaisuus poikkeaa selvästi tarkasteltavana olevien torpparyhmien välillä. Työvoimatorpilla se oli ensisijaisesti työvoiman tarve. Torppiin omaa viljelmää pitämään sijoitettu työvoima oli vuokranantajalle ymmärrettävästi pysyvämmän luontoista kuin palkollisväki. Viljelmien

kasvattaminen merkitsi tietysti myös viljelysmaan lisäämistä. Talonpoikaiskylän torpilla oli osaksi sama viljelysalan tavoite. Sen lisäksi oli tärkeää väestön lisääminen. Kumpikin tavoite liittyi kuitenkin talonpoikaiskylissä ennen isojakoa patoutuneeseen talojen osittamistarpeeseen ja isoajonaikaisiin sukupolven vaihdoksiin. Erilaisiin uusiin viljelmiin, uudistaloihin ja torppiin, voitiin sijoittaa niin luopuvan talonpojan jälkikasvua kuin joskus myös talonpidosta väistyvää sukupolvea. Syytinkihän järjestettiin omavaraistalouden aikaan huomattavasti nykyistä enemmän taloon ja sen toimintaan sidottuna jopa pienen oman viljelyn ja karjanpidon muodossa. (Jutikkala 1958 s. 52: Syytinki oli aikoinaan talonpojan eläketurva ja sellaisena erikoinen omaisuudenluovutusmuoto. Eläkkeelle siirtyvän ja talonpitoa jatkavan osapuolen etuuskien tuli vastata toisiaan. Syytingille siirtyvä kulutti saamansa ylöspidon kautta vähitellen omaisuuttaan maanlakien mukaan omistaen vuoden 1734 lainsäädäntöön asti. Sen jälkeen omistus siirtyi uudelle, yleensä talon vanhimmalle pojalle.) Syytinkiläisiin liittyi usein talonpitäjän ruokakunnan jäsenyys. Tilaa vaille jääville veljillekin näyttää sekä kruununtiloilla että myös perintötiloilla myönnetyn syytinkijä joko muonana tai eläketorppana (Jutikkala 1958 s. 330). Perintötalolla syytinki vastasi koko perintöosaa, kun taas kruununtalolla perintö muodostui vain irtaimesta omaisuudesta. Myös talonpitäjän sisarille järjestettiin välikirjassa perintöasiat aina avioliittojen avustamista myöden.

Torppien muodostumista tapahtui aluksi rälssimailla. Vuonna 1697 sallittiin torppia myös ratsutilojen alueille. Päivätyötorppareiden avulla pyrittiin takamaan tarvittava työvoima ja luomaan yhä suurempia viljelmiä (Kuusi 1937 s. 77). Talonpoikaiskylän torppien muodostuminen tuli mahdolliseksi seuraavan vuosisadan loppupuoliskolla. Mäkitupia voitiin perustaa vuonna 1762 annetun mäkitupia koskevan asetuksen perusteella (Haataja 1949 s. 441, Mäkitupa-asetus 1762). Vauhtia talonpoikaiskylän torppien muodostumiselle antoi isojakojen toimittaminen. Kaikkien torppien määrä kasvoi vuoden 1769 8 799 kappaleesta vuoteen 1805 mennessä 25 394 kappaleeksi eli lähes kolminkertaiseksi eli 289 prosentilla (Gylling 1909 Taululiite 1e s. 61).

Torppien syntyä ohjattiin eri lailla. Niiden syntymisen vaikutus toteutti edellämainittua muodostumisen tarvetta. Päivätyötorppien avulla luotiin suurviljelmille pysyvämpi työvoima ja taattiin viljelyalan lisääntyminen. Samalla torpparit kehittivät omaa talouttaan pienviljelmän avulla. Talonpoikaiskylän torppien avulla purettiin talojen osittamistarvetta sukupolvenvaihdoksineen. Uudet sukulaisperheet kehittivät omaa maatilaansa kotitalonsa alueella vuokralaisina. Osa torpista palveli muilla tavoin talon tai kylän omavaraistalouden aikaisia tarpeita. Perintötorpparia pidettiin huomattavasti päivätyötorpparin yläpuolella. Perintötorpparin edut lankesivat kuitenkin vain ensimmäisen torpparisukupolven osalle. Omaisuuden luovuttamiseen liittyivät perintötorppien ohella myös vanhemmalle sukupolvelle muodostetut syytinkitorpat. Näitä ei yleensä muodostettu itsenäisiksi tiloiksi. Ne sulautuivat useimmiten päätilan tiluksiin.

Isot viljelmät hallitsivat laajempia aluekokonaisuuksia. Näin ollen tämä tilanne saattoi vaikuttaa yhtenäisemmän torppa-alueen muodostumiseen. Suur-

viljelmien torpat rajoittuivat usein toisiinsa ja muodostivat yhtenäisen alueen. Puhtaassa talonpoikaiskylässä taas alueet olivat jakautuneet selvästi pienempinä palstoina isojaossa taloille tai tiloille. Ennen jakoahan taloilla oli vain osuus yhteiseen alueeseen. Torppien sijaintiin ovat ilmeisesti vaikuttaneet perustamisajan suhde isojakoon talonpoikaiskylän torpissa sekä torppien tarve erityisesti suurviljelmillä. Niillä oli laajoja alueita omassa hallinnassaan jo ennen isojakoa, kun taas talonpoikaiskylässä talon torpalle sopiva alue sai sijaintinsa vasta isojaossa. Talonpoikaiskylän talot saivat hallintaansa isojaossa hajanaisia erillisiä palstoja. Näille muodostui talokohtaisia torppia toisistaan selvästi erillisinä vuokra-alueina.

Torppien kokoon ovat vaikuttaneet niin torppien muodostumisen tarve kuin torpan käsitteen monimuotoisuuskin, sekä myös torppien laatu ja itsenäistymistapa. Päivätyötorpat olivat tarkoituksestaan ja itsenäistymisestään LVL:n mukaan sen säännöksistä johtuen noin 30 hehtaarin suuruisia. Talonpoikaiskylän torpat muodostuivat esimerkiksi Lammin pitäjän Lieson kylässä keskimäärin 112–168 hehtaarin suuruiseksi. LVL:n mukaan itsenäistyneet torpat jäivät myös talonpoikaiskylässä mainitun lain perusteella alle 30 hehtaarin suuruiseksi (Lähde 2007 s. 231).

Torppien rakennuksien omistuksessa on eri torppatyypeillä selvä ero. Työvoimatorppien rakennukset kuuluivat päätaloon, ja niistä oli huolehdittava kontraktien mukaisesti. Ne oli jätettävä muutettaessa pois muun viljelyyn liittyvän valmiustarpeiston tavoin paikoilleen. Sama periaate koski myös erilaisia muiden kylien virkatalojen rakennuksia. Ne kuuluivat maan haltijalle. Sen sijaan puhtaiden talonpoikaistalojen torppien rakennukset kuuluivat pääasiassa torpparille. Niiden omistukseen vaikutti suuresti myös maapohjan omistus. Eri torppatyypin suhde päätaloihin poikkesi tässä suhteessa selvästi toisistaan. Työvoimatorpilla hallintasuhte oli vuokrasuhde. Talonpoikaiskylän torpilla oli hallinnan perustana yleistä talon osaomistus esim. määräalamanttaalin mukaan. Osa torpista liittyi myös talollisten perinnönjakoihin. Näin ollen torpista olisi ilman ajan osittamisrajoituksia muodostunut normaalisti omia tiloja torppareille. Luovutuksissa tai kontrahdeissa todettiin määrälaman vastaavan tiettyä manttaalimäärää. Sille myönnettiin myös lainhuuto ja kiinnekirja.

Torppiin liittyvien vuokrien suorituksessa oli eri ryhmillä selvä ero. Kirjallisia sopimuksia eli kontrahteja on löydettävissä pääasiassa vasta 1800-luvun lopulta ja sitä seuraavalta vuosisadan vaihteelta. Päivätyötorppien vuokran maksu tapahtui lähes yksinomaan vuokranantajan hyväksi tehtävien päivätoiden eli taksvärkkien avulla. Esimerkiksi rälssitorpparit maksoivat kaiken päivätoilla (Gadd 2000 s. 108). Taksvärkkipäiviin liittyvä kirjanpito tapahtui kaksiosaisen yhteensopivan puukappaleen eli pulkan avulla. Toinen osa oli torpparin ja toinen osa vuokranantajan hallussa. Päivän päätyttyä vuolttiin pulkkaan lovi tai uurre. Tapah- tumasta kertoo vielä nykyäänkin käytössä oleva sanonta ”päivä on pulkassa”.

Taksvärkkipäiviä saattoi kartanon päivätyötorpilla olla jopa yli 200 päivää vuodessa (Lähde 2007 s. 304). Puhtaan talonpoikaiskylän torppien vuokranmaksussa näyttelivät taksvärkkipäivät varsin vähäistä osaa. Sen sijaan erilaisia torpan nauttimisesta maksuksi toimitettavia tuotteita eli parseleja oli montaa laatua ja

mitä erilaisempia laadultaan. Parselit saattoivat muodostua erilaisista torpan omista tuotteista ja käsitöistä sekä myös metsän antimista. Mahdollisia olivat myös päätalon perheeseen liittyvät kirkkomatkat sekä kestikievarilaitokseen kuuluvat hollivuorot ja tieosuuksien hoidot (Lähde 2007 s. 302). Parselien määrään vaikuttivat ilmeisesti osittain myös puhtaan talonpoikauskylän torppien sijainti hajallaan ja kaukana päätalosta.

Isojaossa uudisviljelmät niin talojen kuin torppienkin muodossa syntyivät selvästi vanhan sarkajaonaikaisen asumakylän ulkopuolelle isojaon toteutusperiaatteen mukaisesti. Tällöin torppien taksvärkkimatkat muodostuivat pakostakin pitemmiksi kuin työvoimatorppien työmatkat. Pitkistä matkoista johtuen talonpoikauskylän torppien muutamat taksvärkkipäivät tehtiin peräkkäin. Kesäiset yöt vietettiin talossa tai sen ulkorakennusten erilaisissa tiloissa. Elonkorjuu vaati paljon lyhyeen ajanjaksoon sidottua työtä. Yhtäaikaisessa korjuutyössä tarjoutui nuorisolle mahdollisuus tutustua enemmän toisiinsa. Näin talkooluontoiset taksvärkkityöt vaikuttivat monien kohdalla tulevaisuuden muotoutumiseenkin.

Viimeisin eroavaisuus torppamuotojen välillä oli määrälajojen muodostaminen itsenäisiksi tiloiksi.

11 Torppien itsenäistyminen

Lakisäätteenä harvinainen torppamuoto, ruotusotamiestorpat, lakkasi olemasta ruotuarmeijan päättymisen myötä. Sotamiesten oli jätettävä torppansa määräysten mukaan puolipaastona vuonna 1810 (Jutikkala 1958 s. 383). Näiden torppien elinkaari ei kuitenkaan päätynyt välittömästi, kuten edellä on todettu. Ruotusotamiestorpat sulautuivat muiden torppien joukkoon.

Torpparijärjestelmän loppuminen tapahtui maassamme entisen emämaamme Ruotsin oloista poiketen. Suomen alueen jouduttua Ruotsin yhteydestä Venäjän alaisuuteen alkoi isojakolainsäädäntö kehittyä eri tavalla. Ruotsissa kehittyi ”enskifte”- ja ”lagaskifte”-nimiset isojakotoimitukset. Niiden tai pääasiassa lagaskifte-toimituksen puitteissa torpparilaitos väheni maasta huomattavan vähäiseksi. Lagaskifte oikeutti torppasopimuksen irtisanomiseen. Kyläyhteisön vanhat perinteet ja sosiaalinen huolenpito johti usein siihen, että entinen torppari sai jäädä asumaan makituvaksi muuttuvaan mökkiinsä (Ahllund 2004 s. 77).

Suomessa järjestelmän loppuminen kehittyi täysin eri tavalla ja sai lopulta poliittisen ratkaisunsa itsenäisyytemme alkuvuosina. Laaja torpparikysymys alkoi lähestyä loppuaan jo 1800-luvun viime puoliskolla. Suurtilat alkoivat koneellistua. Maatalous sai uusia piirteitä. Elämänmuoto alkoi vähitellen muuttua ammatiksi. Alkoi talonpojan muutos tuottajaksi. Karjanpidosta siirryttiin karjatalouteen. Taloihin hankittiin järkiperäisempää uudempaa teknologiaa (Peltonen 1992 s. 27). Teollisuuskin kehittyi. Työväestöstä oli liikatarjontaa ja sen tarve väheni. Teollisuus kehittyi. Samoihin aikoihin alettiin siirtyä rahatalouteen. Työvoiman helpotunut saanti ja metsätalouden arvonnousu, sekä myös tilojen osittamisen helpottuminen muiden seikkojen ohella, tekivät torpat ja torpparit suhteellisen nopeasti tarpeettomiksi.

Monien vaiheiden jälkeen torpparikysymys ratkaistiin vuodesta 1918 lähtien

erilaisia torppia koskevilla lunastuslaeilla. 15.10.1918 säädettiin laki vuokra-alueiden lunastamisesta. 18.3.1921 säädetty laki koski papiston ja lukkarien virkatalojen torppia. Valtion virkatalojen torpista säädettiin 30.3.1922 ja kruununmetsätorpista 20.5.1922. Lisäksi säädettiin joitakin vähäisempiä torppamääriä koskevia lunastuslakeja. Laki kalastustorppien lunastamisesta tuli voimaan vuonna 1924. Lapin kruununmetsätorpat, joiden lunastamista pyydettiin, oli sekä verollepantava että muodostettava itsenäisiksi tiloiksi vanhojen talojen tapaan (Sillanpää 2006 s. 59).

Torppien lunastaminen oli isojaon tapaan ainutlaatuinen maareformi. Se teki epäitsenäisistä viljelijöistä itsenäisiä tilanomistajia.

Torppien lunastuslakien avulla vuokratilajelmien määrä laski parissa vuodessa 17 %:iin. Torppien itsenäistämisen aikaan tapahtui suuri muutos myös maattomien asukkaiden kohdalla. Vuoden 1922 lainsäädäntö teki mahdolliseksi heidän siirtymisensä pienviljelijöiksi asutustoiminnallisoin keinoin. Nykyään vuokratilajelmien määrä on puolen prosentin luokkaa. Vuokratilajelmistä on kehittynyt luonteeltaan yksi yrittämisen muodoista.

Kirjallisuusluettelo

Aarnio, Jouni (1999). Kaskiviljelystä metsätöihin: Tutkimus Pielisjärven kruununmetsistä ja kruununmetsätorppareista vuoteen 1910. Väitöskirja. Joensuun yliopiston maantieteen laitos. ISBN 951-708-742-X. 202 s.

Ahllund, Olli (2004). Maanomistajan asema ja vaikutusmahdollisuudet tilusjärjestelyissä, erityisesti Pedersöressä isojaosta nykypäivään. Väitöskirja. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosasto. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja. Espoo. ISBN 951-22-7005-6. 251 s.

Aspelund, Aarne Rabbe Runar (1983). Vuokra-alueiden itsenäistäminen ja asutustoiminta ennen toista maailmansotaa. Kirjassa: Maanmittaus Suomessa 1633–1983 s. 218–243. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. 771 s.

Bergenwall, Allan (1974). Saaristomme – vesialueen jako ja kalastus. Maanmittausinsinööri 83:2 s. 49–55.

Blomstedt, Yrjö (1976). Hämmäläisyhteiskunta isostavihasta nälkävuosiin. Kirjassa: Hämeen historia III:2. Noin vuodesta 1721–1870. Toinen nide, s. 71–162. Arvi A. Karisto Oy:n Kirjapaino. Hämeenlinna. 601 s.

Gadd, Carl-Johan (2000). Den agrara revolutionen 1700–1870. Centraltryckeriet AB. Borås. ISBN 91-27-35222-6. 415 s.

Grotenfelt, Gösta, Karl Enckell, Philip Suuronen, Hannes Nylander ja E. Cajander (toim., 1910). Maahenki I. Maataloudellinen tietokirja. Edellinen osa. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki. 710 s.

Grotenfelt, Gösta, Karl Enckell, Philip Suuronen, Hannes Nylander ja E. Cajander (toim., 1910a). Maahenki II. Maataloudellinen tietokirja. Jälkimmäinen osa. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki. 721 s.

- Gylling, Edvard (1909). Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet. Helsinki. 248 s. Liitteitä 106 s.
- Haataja, Kyösti (1928). Lainsäädäntö ruotusopimuspitäjien isojaoista. Lainopillinen tutkimus. Maanmittaustieteiden seuran julkaisuja n:o 1. Valtioneuvoston Kirjapaino. Helsinki. 167 s.
- Haataja, Kyösti (1936). Maaoyikeus I. Yhteiskirjapaino Oy. Helsinki. 370 s.
- Haataja, Kyösti (1940). Maaoyikeus II. WSOY. Porvoo. 596 s.
- Haataja, Kyösti (1949). Maanjaot ja talojärjestelmä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 37. Yhteiskirjapaino Oy. Helsinki. 864 s.
- Hyvönen, Veikko O. (1998). Kiinteistönmuodostamisoikeus I. Yleiset opit. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 951-95355-9-4. 569 s.
- Hyvönen, Veikko O. (1982). Kiinteistöjärjestelmä ja kiinteistönmuodostamisoikeus. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 951-95355-2-7.
- Hyvönen, Veikko O. (1998). Kiinteistönmuodostamisoikeus I. Yleiset opit. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 951-95355-9-4. 569 s.
- Jutikkala, Eino (1932). Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana I. Historiallisia tutkimuksia. Suomen Historiallinen Seura XV,1. Helsinki. 448 s.
- Jutikkala, Eino (1942). Suomen talonpojan historia sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa. Porvoo. 692 s.
- Jutikkala, Eino (1958). Suomen talonpojan historia. 2. uudistettu ja lisätty painos. Turku. 480 s.
- Juvelius, Einar W. (1927). Sysmän pitäjän historia. Toinen osa. Aika n. v:sta 1700 n. v:een 1850. Etelä-Suomen Sanomain Kirjapaino. Lahti. 732 s.
- Kaukiainen, Yrjö (1980). Lohjalaisten historia 2 1808-1925. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. ISBN 951-95092-1-6. 372 s.
- Kekkonen, Jukka, Kaisa Korpijaakko ja Heikki Ylikangas (1986). Oikeudellisen sääntelyn kehityslinjoja. WSOY:n graafiset laitokset. Juva. ISBN 951-662-390-5. 114 s.
- Kuusi, Sakari (1937). Hollolan pitäjän historia II. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. WSOY. Porvoo. 381 s.
- Lehtinen, Leena (2005). Karttojen kertomaa – Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan. Ympäristöministeriö. Alueiden käytön osasto. WS Bookwell. Porvoo. ISBN 951-593-996-8. 128 s.
- Lehtonen, Heikki (1990). Yhteisö. Gummeruksen Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 951-9066-40-3. 272 s.
- Lähde, Heikki K. (2007). Isojako ja Lieson uudisasutus. N-Paino Lahti. ISBN 978-952-99450-2-3. 357 s.
- Markkanen, Erkki, Toivo Nygård ja Heikki Rantatupa (1976). Opas Suomen historian lähteistöön. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu. ISBN 951-1-04019-7. 133 s.

Melander, K. R. (1933). Vanhimmat maanjaot. Kirjassa: Suomen maanmittauksen historia, I osa, s. 1–84. WSOY. Porvoo. 454 s.

Niemelä, Jari (1991). Tuntematon ruutusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa. 2. p. SHS. Historiallisia tutkimuksia 157. Väitöskirja. Turun yliopisto. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. ISBN 951-8915-37-7. 221 s.

Peltonen, Matti (1992). Talolliset ja torpparit: Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Väitöskirja. SHS Helsinki. ISBN 951-8915-55-5. 425 s.

Pietilä, Jorma (1981). Kiinteistönmuodostamisoikeus. 2. tarkistettu ja täydennetty painos. Vammalan Kirjapaino. Vammala. ISBN 951-640-033-7. 346 s.

Rantatupa, Heikki (viitattu 2007). Maanmittareiden käyttämät mittayksiköt Ruotsin vallan aikana. <http://www.virtuaaliyliopisto.fi/maakirjakartat/tulkintaopas/mitat.html>

Sillanpää, Jouko (2006). Ylä-Lapin isojaot ja saamelaiden maa-alueet. Maanmittaus 81:1–2 s. 49–79.

Simonen, Seppo (1948). Maatalouden historia. Kuvaus maatalouden teknisestä kehityksestä ja talonpoikaissäestön elämästä kautta aikojen. WSOY. Porvoo. 586 s.

Soininen, Arvo M. (1975). Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96. Suomen Historiallinen Seura. Forssan Kirjapaino Oy. Forssa. ISBN 951-9254-04-8. 459 s.

Uotila, Erkki (1961). Sotilastorpista Oulun läänissä. Maanmittausinsinööri 70:9 s. 219–225.

Vitikainen, Arvo (2003). Uusjakojen toimitusmenettelyn uudistamisesta. Väitöskirja. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja A 32. Espoo. ISBN 951-22-6530-3. 199 s.

Voionmaa, Väinö (1912). Suomalaisia keskiajan tutkimuksia. WSOY. Porvoo. 373 s.

Vuorela, Toivo (1981). Kansanperinteen sanakirja. WSOY. Porvoo. 543 s.

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari (1881). Tutkimus maanomistusseikoista Suomenmaassa. J. C. Frenckelin ja pojan kirjapaino. Helsinki. 52 s.

Kirjoittaja on entisten Keski-Suomen ja Hämeen läänien emeritus lääninmaanmittausinsinööri ja väitellyt eläkkeellä ollessaan kesällä 2007 tohtoriksi.